

CSONTOS JÁNOS
Vér és ólom

Ötvenhat október huszonharmadikán telt házat vonz az úzvári Olvasóban az újvidéki rádió tánczenekarának hangversenye; szólót énekel Lola Novakovics. A felfokozott érdeklődésre való tekintettel második előadást is kell tartani, ám az már félbeszakad, mert kilenc óra tájban érkezik egy telefon, hogy Világváradon lőnek a tüntető tömegre a Rádiónál. Úzváron akkor már – zsongító koncert ide vagy oda – pattanásig feszül a húr: több munkást szabotázs gyanújával, minden alap nélkül hónapokra elhurcolnak; a vezető mérnököket, Szentandrásit és Ancselt pedig rendszeresen éjjelente viszik be és hallgatják ki. Nem csoda, ha az úzváriak mindinkább egyenlőségjelet tesznek az Ávó és a Gestapó közé. A világváradai rádiószózatot hallva – „Lobogózzátok fel házaitokat!” – Úzvár percek alatt zászlódíszebe öltözik; veres színűt még véletlenül sem tűznek ki. Ám egészen huszonötödikéig semmilyen szervezett megmozdulás nincsen – aznap délután az úzvári gimnazisták tüntetnek a fővárosi forradalmi ifjúság mellett. A vezetőjük későbbi francúz- és huntanárod, Szövétneki, aki akkor még pályakezdő pedagógus, de megérti az idők szavát és viszi magával a tanulószobásokat. Négykor van a gyülekező, a menet élére a technikusképzőbe járó huszonévesek állnak. A több száz főnyi menet egyre dagad, mind több munkás csatlakozik a fiatalokhoz, de a fegyveres rendfenntartók nem avatkoznak be. A rendőrsapkákról ekkorra már lekerülnek a muszka mintájú címerek. A vonulók útbajtik az evangélikus templomot, átvágnak a kohók és az akácok mellett, majd a vasútállomás felé veszik az irányt. Tudják: ha a karhatalom tenni kívánna valamit, akkor a gyújtósi sorompó környékén kellene a géppuskákat felállítania. Miután elhagyják a kanyart és nem történik tragédia, világossá válik: Úzváron nem lesz sortűz. A tüntető menet a gyárat megkerülve a főpostához igyekszik, hogy ott feladják a szolidarizáló táviratot: „Világvárad ifjúság, veled vagyunk. Az úzvári ifjúság.” De a menet nem csupán vonulgat. Az első veres csillagot a tűzoltóság udvarán lévő kis árboc tetejéről szerelik le; s a gyárkapun függő, felnagyí-

tott élüzem-jelvénynek sem kegyelmeznek. Miután a laboratórium tetejéről is leverik a gyűlölt csillagot, valaki felkiált: „Az obeliszk még áll!” Dömpert kerítenek a muszka emlékmű ledöntéséhez, ám az első próbálkozás sikertelen: elszakad a kötél. Szereznek hát egy vastagabbat, de a dömperek kipörög a keréke – rá kell segítenie annak a temérdek embernek. Úgy húzzák el a megszállás jelképét, mint a répame-sében, hogy aztán teljes egyetértésben sındarabokkal zúzzák szét. Este hétkor a diákok felrohannak a ledöntött szoborra, és eléneklik a *Himnusz*t. Miután megtörténik a profán körmenet a gyár körül, a tömeg föltuszkolja Albertet a patika lépcsőjére elszavalni a *Nemzeti dalt*. Albert a járási írócéh elnöke, verseit a miskádi területi írócsoport Kohó című folyóiratában publikálja, amit azután Széphalomra keresztelnek át. Később úgy emlékszik vissza erre az önkívületben töltött estére, hogy az emberek önmaguk fölé nőnek: valahogy mindenki egy fejjel magasabbnak látszik. Reggel két műszak dolgozói a bányatröszt irodaépülete előtt gyülekeznek; a rendőrök tétlenek, miként a sójagázlói és harangodi határőrök is. Igaz, idővel már tízezres tömeg hömpölyög utcáról utcára, jogokat követelve és negyvennyolcas dalokat énekelve. Huszonhatodikán a munkástanács meghirdeti a sztrájkot és az úzvári kohászok egészen a muszka invázióig nem is veszik fel a munkát, jóllehet mindenki bejár a munkahelyére a rendes műszakbeosztás szerint. A rendet ekkor már az újonnan alakult nemzetőrség tartja fenn. Olykor fura helyzetek is adódnak. Mikor a kenyérgyárnak elfogy az élesztője és nincs utánpótlás, megkérdik a vasgyári labort, nem tudnának-e segíteni. Már hogyan tudnának! A jó öreg vegyész szaktársak ötvenliteres üvegballonokban tésztalevet készítenek, sűrített levegővel pumpálják át, majd beoltják élesztőgombával. Amikor megérik és elszaporodik az élesztő, leszűrrik és mehet a kenyérgyárba. Jól jellemzi a viszonyokat, hogy a munkástanács elnöke mindenütt istenfélő bolshevikként mutatkozik be. Épp konszolidálódna a helyzet, ám ekkor megérkezik Úzvárra a miskádi sortűz híre. Oszmán, az úzvári nemzetőr-parancsnok akkor már öt napja alig alszik két-három óránál többet: napközben az őrzékek szervezésével van elfoglalva, amikor pedig végre hazamegy, mindenféle rádióadásokból próbál tájékozódni. Huszonkilencedikén reggelre annyira kimerül, hogy hallucinációi támadnak: olyan érzése van, hogy a rendőrök meg akarják támadni a nemzetőröket. Felkiált, majd több-

Fejezet a szerző *Angyaldekameron* című, készülő könyvéből.

ször is a levegőbe lő a pisztolyával. Az udvaron tartózkodó nemzetőrök pánikba esnek és ők is elkezdnek lövöldözni. Mivel a kapitányság udvara zárt, így kívülről nem lehet látni, mi történik az épület takarásában, a városi járőrök is tüzet nyitnak, s csak nagy sokára derül ki, hogy szó sincsen semmiféle ellenségről. Oszmán akkor már nincs eszméleténél. Felviszik a kórházba, ahol az orvosok megállapítják a súlyos idegösszeroppanást. De a rettegés angyala elszabadul: a dezinformációk és a káosz folytán előbb a hangosbemondón figyelmeztetnek a veszélyhelyzetre, majd a kazánház melletti gyári sziréna is megszólal. Az ülösstrájkot folytató munkások feszítővasat ragadva, futólépésben indulnak a rendőrkapitányság felé. Jóllehet kiderül, hogy vakláрма az egész, nem oszlik szét a tömeg, hanem a miskádi sortűzre emlékezve spontán rigmusokat kezd skandálni. Mikor a nemzetőrök elfognak egy ügyészségi nyomozót, mert meglelik nála az önvédelmi fegyvert, amely a beszolgáltatás ellenére nála marad, némelyek felismerik benne kegyetlen vallatójukat, kitépik a nemzetőrök kezéből és agyonverik. Ugyanerre a sorsra jut egy ávós tiszt és egy rendőrszázados is: felakasztják őket a Tiszti Kaszinó előtti gesztenyefára. Korábban embereket kínoztak, ám a csőcselékké vált sokaság most őket kínozza: a századost lábbal lógatják fel, órákig csüng fejjel lefelé, amikor pedig összekötött kézzel még mindig meg akarja törölni az arcát, egyik volt áldozata, egy paraszt, vasvillát szúr belé. A nemzetőrök tehetetlenek; még a munkástanács elnökét is kis híján meglincelik, amikor felszólal a kegyetlenkedés ellen. Egy másik ügyész úgy ússza meg a népítéletet, hogy gyorsan felveszik a kórházba és befektetik a sebészeti osztályra. Jolán nagyanyád a csődület hírére Csalánosról siet kivégzésnézőbe, de a kíváncsisága megbosszulja magát: elájul a véres látványtól. Egy közeli padra ültetik, vízzel locsolják, amíg nagy nehezen magához tér. Később azt állítja: a tetőn látja fényképezni Duplaagyat, az abnormális fejű fotóst, akinek a képei alapján nemcsak az önbíráskodókat, de a báméskodók közül is sokakat elítél majd a bosszúszomjas káderjónási terror. A történelem furcsa fintora, hogy a munkástanács hetilapja, a Szabad Úzvár első száma november harmadikán, a forradalom eltiprásának előestéjén jelenik meg Albert költő szerkesztésében. Ezt a lapszámot később a Toszkan család a legfélelmetesebb „konszolidáció” időszakában is féltett ereklyeként őrzi. November ötödikén az

úzvári és pákádi munkástanácsok közös nyilatkozatban követelik Imre mártír kiszabadítását és hivatalába való visszahelyezését. Nem naivak: azt várják, hogy másnap válaszként Úzvárt is megszállják a muszka csapatok, hiszen már Regekő és Nógrádbánya is elesik. Nemcsak a szabad Úzvár, hanem a Szabad Úzvár is unikummá válik. A muszkák végül tizenegyedikén délelőtt érkeznek meg két-háromszázan, tankokkal és páncélosokkal. Parancsnokuk meggyőződik róla, hogy rend és nyugalom honol, s pár óra múlva el is hagyják a várost. Így a második szám is megjelenhet tizenegyedikén. A vezércikk visszautasítja Káderjónás beszédét, amely lefasisztázza a forradalmat; és azt is kifogásolják, hogy a Szabadnép impresszum nélkül jelenik meg. A Szabad Úzvár munkatársai úgy határoznak, hogy továbbra is a nevükkel vállalják minden sorukat. A harmadik számban, tizenhetedikén, tizenhárom nappal a puccs után, még mindig nyíltan visszautasítják a Káderjónás-féle bábkormányt, és továbbra is Imre mártírt követelik a kabinet élére. Huszadikán visszatérnek a muszka páncélosok. Sehovcov városparancsnok parancsba adja a fegyverek beszolgáltatását, gyülekezési és éjszakai kijárási tilalmat rendel el – ám a sajtómunkásokat békén hagyja. A következő szám Úzvár és Vidéke címmel jelenik meg: a szerkesztők ezzel kívánják jelezni, hogy a város immár nem szabad. A megszálló tisztek rokonszenveznek a munkástanáccsal, amely önként korlátozza jogkörét, de legitimitását senki nem vonja kétségbe. Vezetési válság azért alakul ki, mert vannak, akik szerint a sztrájk nem hatékony eszköz, hiszen ennek hatására sem mennek ki a muszkák. A sajtó derekasan tartja magát, de a vasgyár alig kezdi újra a termelést, letartóztatják a nemzetőrség parancsnokát és helyettesét. Ennek hírére ismét megbénul a gyár, visszaáll a sztrájk. Az Úzvár és Vidéke az ötödik számban már arról ad hírt, hogy itthon vannak az úzvári munkástanács letartóztatott tagjai. A vezércikk a hónapforduló miatt az Október huszonharmadika címet kapja. „Tegnap egy hónapja, hogy egy eszeveszett, saját hatalmába belerészegedett és hatalmához az utolsó percen túl is görcsösen ragaszkodó hóhér a mikrofon elé áll és átszakítja a tűz és a vér gátjait.” A befejezés pedig így szól: „Követeléseink, amelyeknek teljesítéséért Világvárad ifjúsága októberben békés tüntetésen az utcákra vonul, amelyekért az elnyomás ellen fegyvert fog, ma is érvényesek. Ezekből a követelésekből a hun nép nem enged. Ezeket a köve-

teléseket vér pecsételi meg, s a hun munkásság, a hun ifjúság nem lesz árulója a néphatalomra épült Hunniáért hullatott vérnek.” December elsején a hetilap fejlécébe már belekerül az állampárt neve, Sehovcov őrnagy pedig értekezletet hív össze a városparancsnokság épületébe. Megköszöni az együttműködő készséget, és bejelenti, hogy alakulata rövid időn belül elhagyja a várost. Külön megkéri Albert főszerkesztőt, hogy ezt a lehető legrövidebb időn belül írja meg az újság. A friss lapszám néhány óra alatt össze is áll és a muszka kivonulás hírére ismét Szabad Úzvár szerepel a fejlécén. Ám másnap reggel Sehovcov már a szerkesztőségben várja Albertet, fasisztázza és ellenforradalmározza. Miután megtudja, hogy a lapot ötezer példányban nyomják ki, parancsba adja, hogy másnap reggel nyolcra legyen mind az ötezer az íróasztalán, mert ha nem... – és a pisztolyához nyúl. Albert hanyatt-homlok papírt szerez, indul a nyomdagép, újranyomják az ötezer példányt. Másnap reggel nyolckor ott az ötezer újság az íróasztalon, de Sehovcov már sehohol: éjjel érte jön a muszka katonai rendőrség, letérik a

rangjelzését, kopaszra nyírják és elviszik. Hideg napok köszöntenek Úzvárra: a konszolidációnak csúfolt megtorlás nem mentes a koncepciós elemektől. Albertet életfogytiglani börtönre ítélik, amiből két részletben tizenhárom évet ül le. Harminchat ítélet születik, ebből három az életfogytiglani és négy a halálos: Káderjónás a vérre ólommal felel. Egy fogvatartott a rendőrségi kihallgatások során, tisztázatlan körülmények során halálozik el. Úzvár példája Nyugaton, az Ötös Bizottság előtt a hun ellenállás szimbólumaként szerepel. Káderjónást itt annak nevezik, ami valójában: hazaárulónak. Szövetneki a tűzhely hamusa alá rejti forradalmi költeményeit – egyet közülük te közölsz majd negyven év múlva az úzvári antológiákban: látható, ahol megégett a kézirat széle. A káderjónási propaganda az úzvári véres hétfő brutalitását domborítja ki, a Szabad Úzvár dicsőséges történetén azonban ez a kicsinyes iparkodás nem tud foltot ejteni. Bosszantó cáfolata annak, hogy ez a forradalom véget érne november negyedike hajnalán. Az igazi forradalom soha nem ér véget.

Pásztorfiú (1943)